

- 31 μας διὰ νὰ μερεμετιστῇ ἑκατόν: λέγω=100=εἰς τὸν μέγαν ταξιάρχην τῆς
σέρφον εἰ-
- 32 κοσιπέντε λέγω 25: τὰ λοιπὰ ἕως νὰ σωθοῦν τὰ ὀκτακόσια εἰς τὸ ξενοδο-
χεῖον.
- 33 αὐτὰ ἔχει σκοπὸν καὶ στερεὰν γνώμην, νὰ τὸν ἀξιώσῃ ὁ θεὸς νὰ τὰ δώσῃ
ζῶντας
- 34 του, ἡδὲ καὶ ἤθελε τὸν προσκαλέσῃ ὁ Κύριος, νὰ δίδωνται ἀπὸ τὴν περιου-
σίαν του.
- 35 Διὸ καὶ εἰς πίστιωσιν καὶ βεβαίαν ἀσφάλειαν, τὴν ὑπογράφει καὶ ἰδιοχείρως:—
- 36 1783=μαρτίου πρώτη=ἄντωνιὸς νικολάου γρυπάρης στέργω
- 37 καὶ βεβαιώνω: ἐν σίφνῳ γεώργιος γρυπάρης ὁ γράψας μαρτυρῶ

Verso

- 2^a X. 1 ἴσον τῆς διαθήκης ὁποῦ ἔ-
2 χω καμωμένη

(προφανῶς διὰ χειρὸς τοῦ ἰδίου τοῦ διαθέτου)

48

Δευτέρα διαθήκη τοῦ Ἀντωνίου Νικολάου Γρυπάρη

1787, Μαρτίου 26
Σίφνος

Διὰ τῆς (δευτέρας) διαθήκης του ταύτης ὁ Ἀντώνιος Νικολάου Γρυπάρης καταλεί-
πει πᾶσαν αὐτοῦ τὴν περιουσίαν, κινητὴν καὶ ἀκίνητον, εἰς τὴν σύζυγόν του, μὲ τὴν ἐν-
τολήν, ὅπως μεριμνήσῃ αὐτὴ διὰ τὴν διατροφὴν καὶ τὴν θεοσεβῆ ἀνατροφὴν τῶν τέκνων
των καί, ἐὰν ταῦτα ἐπιδείξουν καλὴν διαγωγὴν, νὰ τὰ ὑπανδρεύσῃ καὶ νὰ τὰ προικίσῃ,
δίδουσα εἰς αὐτὰ ὡς προῖκα τὰ ἀκόλουθα μετρητά, κινητὰ καὶ ἀκίνητα: α) εἰς τὴν θυ-
γατέρα του Μαρίαν τὰ ἐν στίχοις 19-25 καὶ 51-52 περιγραφόμενα· β) εἰς τὸν υἱόν
του Νικόλαον τὰ ἐν 23-24 25-31 καὶ 51· καταλείπει ἐπίσης γ) εἰς τὴν σύζυγόν
του τὰ ἐν στίχοις 31-32 καὶ 49-51 περιγραφόμενα· δ) ὑπὲρ μνημοσύνων, ἐλέους καὶ
ψυχικῆς βοηθείας 1250 γρόσια, κατανεμηθησόμενα ὡς ὀρίζει ἐν στίχοις 32-41. Τέλος
ὀρίζει καὶ ἐκτελεστὰς τῆς διαθήκης του τοὺς δύο ἀδελφούς του, ἥτοι τὸν Ἅγιον Κυζί-
κου καὶ τὸν Ἅγιον Σηλυβρίας.

Τὸ ἐνταῦθα δημοσιευόμενον δὲν εἶναι τὸ πρωτότυπον, ἀλλ', ὡς ἐν στίχῳ 1 δηλοῦ-
ται, ἴσον ἀπαράλλακτον, ἥτοι ἀντίγραφον τῆς διαθήκης· ὑπάρχει ὁμως καὶ δεύτερον ἀντί-
γραφον τῆς αὐτῆς διαθήκης, τὸ ὁποῖον εἶναι γεγραμμένον ἐπὶ σκληροβρώτου εἰς τινὰ ση-

μεῖα διφύλλου χάρτου, ἔχοντος ὕψος 0,355 καὶ πλάτος 0,256. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι, ὡς ἐκ τοῦ χάρτου καὶ ἄλλων στοιχείων κρίνω, ἀρχαιότερον. Δὲν εἶναι ὅμως ὅσον πλήρες τὸ δημοσιευόμενον, διότι ἐλλείπει ἐξ αὐτοῦ ἡ ὑπογραφή τοῦ διαθέτου, ἥτις ἐν τῷ παρόντι ὑπάρχει ἐν στίχοις 55-56· διὰ τοῦτο δὲ καὶ δημοσιεύεται τὸ παρόν. Κατὰ τὰ ἄλλα, τὰ δύο ἀντιβληθέντα εὐρέθησαν ὅμοια. Ἐκ τούτου προκύπτει ὅτι εἶναι ἀντίγραφα ἐκ τοῦ αὐτοῦ πρωτοτύπου. Τὸ μὴ δημοσιευόμενον φέρει ὀπισθεν τῆς τετάρτης σελίδος σημείωσιν δι' ἄλλης ἢ τοῦ ἀντιγραφέως χειρός: 1795 Ἰουλίου 6 διαθήκη τοῦ μακαρο(ίτου) πατέρα μου καὶ ἄλλα γράμματα οἰκογενεια(κά). Αὕτη μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ἀντώνιος (ἢ Ἀντωνιός 47) Νικολάου (ἢ Νικολοῦ 47) Γρουπάρης ἐν ἔτει 1795 δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τῇ ζωῇ καὶ ὅτι τὸ ἀντίγραφον αὐτὸ ἀνῆκεν εἰς ἓνα τῶν τέκνων αὐτοῦ. Ὅτι δὲ εἶναι ἀντίγραφον, καίτοι δὲν γίνεται ρητὴ τοῦ γεγονότος μνεῖα, ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅτι ἀπουσιάζει ἀπ' αὐτοῦ ἡ ὑπογραφή, ἥτις ἀσφαλῶς ὑπῆρχεν εἰς τὸ πρωτότυπον, ὅπως ἄλλως τε τὸ δημοσιευόμενος ἀντίγραφον μαρτυρεῖ. Φαίνεται ὅτι ἡ διαθήκη αὕτη τοῦ Γρουπάρη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τοῦ 47, ἦτο ἰδιόγραφος.

Ἡ παροῦσα διαθήκη τοῦ Γρουπάρη εἶναι μεταγενεστέρα τῆς πρώτης κατὰ τέσσαρα ἔτη, διαφέρει δ' ἐκείνης κατὰ τὰ ἐξῆς: Καταλείπει οὗτος εἰς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Μαρίαν, πλὴν τῶν ἐν τῇ πρώτῃ ἀναφερομένων: ἀκόμη καὶ τὸ ἀντικρυνὸν (τῶν ὀσπητίων τοῦ ἁγίου Νικολάου, δηλ.), ὅπου ἀγόρασα ἀπὸ τὸν πνευματικὸν παπ(π)ᾶ γεώργιον ντεστουνιά-νου, μὲ ὅλα τὰ σκεύη καὶ εἶδη ὅπου ἤθελεν εὐρεθῶσι νὰ ἔχουν μέσα (στίχ. 24-25)· τὸ μερδικὸν τοῦ καϊκίου τοῦ γεώργη τοῦ Θεοδωρῆ (στίχ. 51-52). Εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Νικό-λαου: τὴν ἀγορὰν τῆς καταβατῆς ἀπὸ τὸν σπεράντζαν (στίχ. 28)· τὸ ἔξω τοῦ κάστρου (δηλ. σπῖτι) καὶ τὸ τοῦ χαντακίου (δηλ. σπῖτι) μὲ ὅσα εἶδη ἔχουνσι μέσα (στίχ. 29-30)· τὸ μερτικὸν τοῦ καϊκίου γιάννη Θεοδωρῆ (στίχ. 51). Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι εἰς τὸν υἱὸν τοῦτον δὲν καταλείπει τὰ ἐλαιόδενδρα τοῦ Γερμανοῦ τὰ ἐνεχυρασμένα αὐτῷ, ὡς εἰς τὴν προγενεστέραν του—περὶ τοῦ ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἀναφυομένου ζητήμα-τος βλέπε 47—ἀλλ' ἅπαντα τὰ ἐλαιόδενδρα τὰ εἰς τὴν αὐτὴν τοποθεσίαν κείμενα καὶ τὰ ὅποια περιῆλθον, ἐξ ἀγορᾶς πλέον, εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ κυριότητα. Εἰς τὴν σύζυγόν του καταλείπει ἐπὶ πλέον: τὴν ἀγορὰν τοῦ γερμανοῦ ἐλαιόδενδρα μὲ χωράφι εἰς σταυρο-πόδι τοῦ ποταμοῦ τὴν σκάλλαν ἀπὸ φλουρέζας ζώρζη· τὸ μερτικὸν τοῦ καϊκίου γιάννη γεωργίου· καὶ τὸ μερτικὸν τῆς βάρκας τοῦ παναγιώτη (στίχ. 49-51). Αὐξάνει τὸ ποσὸν τῶν καταλειπομένων εἰς ψυχικὰ ἀπὸ 800, ἅτινα εἶχεν ὀρίσει εἰς τὴν προγενεστέραν του διαθήκην, εἰς 1250, κατανέμων ταῦτα ἄλλως. Τέλος εἰς τὴν παροῦσαν δευτέραν δια-θήκην του ὀρίζει ἐπιτρόπους, ἥτοι ἐκτελεστάς τῆς διαθήκης του, τοὺς δύο ἀδελφούς του, ἥτοι τοὺς Ἀγίους Κυζίκου καὶ Σηλλυβρίας, εἰς τὴν σύζυγόν του δὲ ἀναθέτει ὅπως πα-ραδώσῃ ὡς προῖκα εἰς τὰ τέκνα των ὅσα ὀρίζει, κρίνουσα κατ' ἀπόλυτον αὐτῆς κρίσιν, ἂν ταῦτα εἶναι ἄξια προικίσεως ὡς εὐτακτήσαντα καὶ εὐπειθήσαντα εἰς αὐτήν, καθ' ἃ

ἀξιοῖ καὶ ὁρίζει ὁ διαθέτης. Ἐξεταστέον ἐπομένως ἂν καὶ ποίας ἐκτάσεως ἀξίαν ἔχουν οἱ δύο τελευταῖοι οὗτοι ὁρισμοὶ τοῦ Γρυπάρη.

Νομίζω ὅτι οἱ δύο ἀδελφοὶ τοῦ Γρυπάρη διορίζονται ὑπ' αὐτοῦ ἐπίτροποι ἐν τῇ πραγματικῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὅρου. Οὕτε εἶναι δυνατόν νὰ σκεφθῇ τις ἄλλως, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ ὑψηλοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος, ὅπερ οὗτοι κατεῖχον. Φαίνεται ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος τοῦ ἐκτελεστοῦ τῆς διαθήκης, κατὰ τὰς ἐρεῦνας καὶ τὰ συμπεράσματα τοῦ Α. ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΥ, *Ἐκτελεσται τῶν διαθηκῶν*, Ἀθῆναι 1911, σελ. 48 ἐπ., ἐμφανίζεται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὡς ἐθιμικῶς διαπλασθεῖς ἐξ ἐπιδράσεως οὐχὶ μόνον βυζαντινῆς, ἀλλὰ καὶ φραγκικῆς, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι δυνατόν μέχρι στιγμῆς νὰ ἐξακριβωθῇ, λόγῳ τοῦ γλίσχρου τῶν πηγῶν, «τίνες αἱ ὑποχρεώσεις τῶν ἐκτελεστῶν ἀπέναντι τῶν κληρονόμων καὶ τῆς κληρονομίας, τίνα οἱ ἐκτελεσται ἐκπροσωποῦσι» (αὐτόθι, σελ. 70). Ὑπὸ τὸ φῶς τῶν συμπερασμάτων τοῦ Α. ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΥ, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι, προκειμένου περὶ τοῦ θερμοῦ τούτου, παρατηρεῖται τὸ φαινόμενον ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Ρ. ΚΟΣΧΑΚΕΡ, ἐν *Zeits. Sav.-Stif. R. A.* 51, 1931, σελ. 427 ἐπ., ἀπεκάλεσεν «ἀφομοίωσιν» ὁμοίων θεσμῶν ἰσχυόντων παραλλήλως (βλέπε καὶ 27), καὶ τὸ ὅποιον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φαντασθῇ οὕτω τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔγραφεν ὁ μεγαλοπράγμων αὐτὸς Ἑλληνα νομομαθής. Διορίζων ὁ Γρυπάρης ἐξ ἄλλου τοὺς ἱερωμένους δύο ἀδελφούς του ὡς ἐπιτρόπους ἀκολουθεῖ τὰς διατάξεις τῆς Νεαρᾶς 68 Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (ἐκδοσις Ρ. ΝΟΑΙΛΛΕΣ - Α. ΔΑΙΝ, *Les Nouvelles de Léon VI le Sage*, Paris 1944, σελ. 246), ἣτις περιλαμβάνεται καὶ ἐν τῇ *Ἐξαβίβλῳ* τοῦ ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ (5, ιβ', 23, ἐκδόσεως ΗΕΙΜΒΑΧ, σελ. 714). Μάλιστα ἐν τῇ μεταπεφρασμένῃ ἐκδόσει τῆς *Ἐξαβίβλου* ὑπὸ ΑΛΕΞΙΟΥ ΣΠΑΝΟΥ τοῦ ἔτους 1793 (Ἑνετίησι), σελίδι 303 καὶ ἐν τῷ σχολίῳ τοῦ μαγίστρου, ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐξαίρεσις εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν πρὸς τὸ ἐπιτροπεύειν τῶν μοναχῶν: ὅσον δὲ διὰ νὰ ἐπιτροπεύουν καὶ διὰ νὰ κυβερνοῦν ἐκεῖνα ὁποῦ θέλουν νὰ δοθοῦν διὰ τὴν ψυχὴν τῶν ἀποθαμένων, δὲν τοὺς ἐμποδίζομεν.

Εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Α. ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΥ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 56, μνημονευόμενας διαθήκας τῆς περιόδου τῆς Ἑνετοκρατίας, εἰς τὰς ὁποίας διορίζονται ἐπίτροποι, ἀποκαλούμενοι *κομισάριοι*, προσθετέαι ἤδη αἱ δημοσιευόμεναι ὑπὸ τοῦ Σ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ, *Κρητικὰ Συμβόλαια Ἑνετοκρατίας 1575-1643*, Χριστιαν. Κρήτη Α' (1912), σελ. 33 VII (ἔτους 1570), σελ. 56 XVI (ἔτους 1606), σελ. 66 XX (ἔτους 1619) καὶ σελ. 281 CVI (ἔτους 1603).

Ἡ ἄλλη μεταβολή, ἣν ἐπιφέρει εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς προγενεστέρας διαθήκης τοῦ ὁ Γρυπάρης διὰ τῆς παρούσης, εἶναι σοβαρωτέρα, διότι δὲν καταλείπει εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν κληρονόμων τοῦ τέκνων ἀπ' εὐθείας τὰ δι' αὐτοὺς προοριζόμενα πράγματα ἀλλὰ τοῦναντίον, κυρίαν ὁλοκλήρου τῆς περιουσίας, κινητῆς καὶ ἀκινήτου, καθιστᾷ τὴν σύζυγόν του: *ἐπιστατῇ καὶ ἐξουσιάζῃ μὲ πληρεξουσιότητα πάντα κινητὰ τῶν ὑπαρχόντων μας καὶ ἀκίνητα ἢ γυνή μου καὶ μάλιστα αὐτὴ ζωοτροφοῦσα καὶ*

παιδεύουσα τὰ παιδιά μας... πατήρ καὶ μήτηρ εἰς αὐτὰ φαινομένη (στίχ. 13-15). Τὰ τέκνα του ταῦτα, ἡ Μαρία καὶ ὁ Νικόλαος, θὰ λάβουν ὅσα ὀρίζονται ἐν τῇ διαθήκῃ, διὰ χειρὸς δὲ τῆς μητρὸς αὐτῶν, μόνον ὅταν εὐτάκτως καὶ εὐπειθῶς πολιτεύονται (στίχ. 18). Παρὰ τὸ πομπῶδες πῶς καὶ λυρικὸν ὕφος τῆς διατυπώσεως, ἡ ρήτρα αὕτη τοῦ διαθέτου δὲν εἶναι, νομίζω, κενὴ πραγματικῆς ἐννοίας. Διότι πρέπει νὰ προσέξωμεν ὅτι εἰς τὴν παροῦσαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πρώτην διαθήκην, ὁ Γρουπάρης τονίζει ὅτι τὰ διατιθέμενα *ὑπάρχοντα* εἶναι κοινὰ τῆς συζύγου του καὶ αὐτοῦ, εἶναι δηλ. *ὑπάρχοντά μας*, ὅπως κοινὰ εἶναι καὶ τὰ τέκνα, ἅτινα ἀποκαλεῖ *παιδιά μας*. Δὲν ἐξετάζω ἂν ἡ σύζυγος τοῦ Γρουπάρη εἶχε περιουσίαν, ἣν ἤδη διαθέτει ὁμοῦ μετὰ τῆς ἰδίας ὁ ἀνὴρ ἢ ὄχι. Ἀρκεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Γρουπάρης τὴν ὑπ' αὐτοῦ διατιθεμένην θεωρεῖ *κοινὴν* καὶ ὅτι τῆς κοινῆς ταύτης περιουσίας κυρίαν μετὰ τὸν θάνατόν του καθιστᾷ τὴν σύζυγόν του καὶ μάλιστα *νὰ ἐπιστατῇ καὶ νὰ ἐξουσιάζῃ: μὲ πληρεξουσιότητα* (στίχ. 13-14). Τὸ *μὲ πληρεξουσιότητα* ἀποτελεῖ ἔμφασιν τῆς ἐξουσίας, δι' ἧς περιβάλλει τὴν *γυναῖκά του* ἐπὶ τῶν κοινῶν αὐτῶν ὑπαρχόντων, *τῆς περιουσίας μας*, ὁ Γρουπάρης. Ἡ *μὲ πληρεξουσιότητα ἐξουσία* αὕτη μεταφράζεται περαιτέρω εἰς τὴν *ἀδειαν*, ἣν λέγει ὁ Γρουπάρης ὅτι ἔχει ἡ γυνή του: *παρ' ἐμοῦ... νὰ τὰ προικίσῃ καὶ ὑπανδρεύσῃ... δίδουσα καθενὸς τὴν προῖκα τὴν διοριζομένην*, ἀλλὰ μόνον ὅταν εὐτάκτως καὶ εὐπειθῶς πολιτεύονται τὰ παιδιά (στίχ. 17-19). Ἡ ἐξουσία αὕτη, τὴν ὁποίαν μεταβιβάζει καὶ μετὰ τὴν ὁποίαν περιβάλλει τὴν σύζυγόν του ὁ Γρουπάρης, εἶναι ἀπόλυτος. Ταύτην δέ, δεδομένου ὅτι ὁμιλεῖ περὶ κοινῆς περιουσίας τῶν συζύγων, ὁ Γρουπάρης μεταβιβάζει εἰς τὴν σύζυγόν του, ὡς ἀρχηγὸς *τῆς οἰκογενείας* καὶ *τῆς οἰκογενειακῆς κοινοκτημοσύνης*, ὑπὸ τὴν ὁποίαν *περιουσιακῶς βιοῖ* ἡ οἰκογένεια. Διὰ τοῦτο ἄλλως τε καὶ ὀρίζει, ὅτι περὶ τοῦ γάμου τῶν τέκνων θὰ φροντίσῃ ἡ ἰδία πάλιν σύζυγος αὐτοῦ καὶ μήτηρ ἐκείνων, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ὁποίου καὶ θὰ παραδώσῃ εἰς τὰ τέκνα τὴν ἣν ὀρίζει ἐν τῇ διαθήκῃ *προῖκα*. Ἡ ἐξηγήσις αὕτη εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ καί, νομίζω, λογικὴ τῆς μεταβολῆς, ἣν ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρώτην του διαθήκην ἐθεώρησεν ἀναγκαίαν ὅπως ἐπιφέρῃ εἰς τὴν δευτέραν ταύτην ὁ Γρουπάρης. Ἡ μεταβολὴ δ' αὕτη εἶναι καὶ ὁ μόνος ἴσως λόγος, δι' ὃν προέβη εἰς τὴν σύνταξίν της· διότι, ἂν ἐφρόντιζε περὶ τῆς μετὰ θάνατον τύχης τῶν περιουσιακῶν στοιχείων, ἅτινα ἀπέκτησε μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς πρώτης του διαθήκης, θὰ ἠδύνατο νὰ προβλέψῃ περὶ ταύτης ἐν κωδικέλλῳ, ὅστις ἦτο γνωστός καὶ ἐν χρήσει καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην (βλέπε ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ, *Πρόχειρον Νομικόν*, ἔκδοσις Ε. Ταπεινοῦ καὶ Κ. Βασιλειάδου, Κωνσταντινούπολις 1887, Κεφ. ΙΒ', σελ. 148). Ἄλλως τε τὴν ἰσχὺν τῆς οἰκογενειακῆς κοινοκτημοσύνης ἐν Σίφνῳ πιστοποιεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸ ἐξηκριβωμένον ἐθιμικὸν ταύτης δίκαιον, «ὁ πατήρ μόνον τὸ δεκατημόριον τῆς περιουσίας του δύναται νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ ξένων» (Λ. ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Συλλογὴ τοπικῶν τῆς Ἑλλάδος συνηθειῶν*, Ἀθῆναι 1853, σελ. 10 καὶ 45, 47).

Ζήτημα γεννᾶται μήπως τὰ ἐνταῦθα περὶ τῆς μετὰ θάνατον ἐξουσίας τῆς μητρὸς

ὑπὸ τοῦ συζύγου ὀριζόμενα ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον τοῦ ὀρισμοῦ, ὅτι αὕτη, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διαθέτου συζύγου της, θὰ εἶναι *κερὰ καὶ νοικοκερὰ* τῆς διαθήκης 39, στίχ. 29 ἐκ Νάξου, τῆς δημοσιευομένης ὑπὸ τοῦ I. ΒΙΣΒΙΖΗ, *Ναξιακὰ νοταριακὰ ἔγγραφα τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ δουκάτου τοῦ Αἰγαίου (1538-1577)* (Ἐπετηρὶς τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τευχ. 4, 1951) καὶ περὶ ἧς ὁ ἐκδότης, αὐτόθι, σελ. 146 ἐπ., φρονεῖ, ὅτι ἀποδίδει τὸ χωρίον II, 5, τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων. Θὰ ἐπεθύμουν μάλιστα νὰ σημειώσω, ὅτι ὁ αὐτὸς ὅρος ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ Ἀναγνωστάκη Καλαποθέα ἐν Σ. Χ. ΣΚΟΠΕΤΕΑ, *Ἐγγραφα ἰδιωτικὰ ἐκ Δ. Μάνης τῶν ἐτῶν 1547-1830* (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τευχ. 3, 1950) XXXI, σελ. 87, στίχ. 16-19: *καὶ ἀφίνω τῇ μάννα μου καὶ τῇ γυναῖκά μου εἰς (σ)τὰ σπίτια μου καὶ εἰς (σ)τὰ ροῦχα μου κυρὰ νοικοκυρὰ καὶ (σ)τὰ παιδιὰ μου*. Ἐν αὐτῇ μάλιστα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διαθήκην τῆς Νάξου, προστίθεται καὶ *(σ)τὰ παιδιὰ μου*, νοουμένου, φυσικά, ὅτι τὴν γυναῖκά του καθιστᾷ *κυρὰ νοικοκυρὰ* εἰς τὰ σπίτια μου καὶ εἰς τὰ ροῦχα μου καὶ τὰ παιδιὰ μου· δηλαδή, ὅπως εἰς τὴν δημοσιευομένην ἐνταῦθα διαθήκην τοῦ Γρυπάρη, ὁ διαθέτης Ἀνωγνωστάκης Καλαποθέας καθιστᾷ τὴν σύζυγόν του κυρίαν ὄχι μόνον τῶν ὑπαρχόντων του, ἀλλὰ καὶ τῶν τέκνων του. Ταῦτα δύνανται νὰ συμβοῦν μόνον, ἂν γίνῃ δεκτὸν—καὶ τοῦτο νομίζω ὅτι ἀποτελεῖ τὴν πραγματικότητα—ὅτι ἡ οἰκογένεια ἐβίου ἐν οἰκογενειακῇ κοινοκτημοσύνῃ, τὴν διοίκησιν τῆς ὁποίας ὁ πατὴρ καταλείπει εἰς τὴν σύζυγον. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ ὅρος ἀπαντᾷ εἰς τὴν διαθήκην τοῦ ἔτους 1736 καὶ δὴ ἐκ Μάνης, ἀποκλείει, νομίζω, πᾶσαν ὑποψίαν, ὅτι ὁ ὀρισμὸς δύναται νὰ ἔχῃ σχέσιν τινὰ μὲ ἰταλικὰς ἐπιδράσεις, ἃς φαίνεται φευγαλέως ὑπαινισσόμενος ὁ I. ΒΙΣΒΙΖΗΣ, διὰ τῆς παραπομπῆς του εἰς τὸ ἰταλικὸν δίκαιον (αὐτόθι, σημ. 1), διότι ἀνεξαρτήτως τῆς ἰσχύος ὁμοίου θερμοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκδήλωσιν τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ἡ *fraterna* (περὶ ἧς ὡς καὶ τῆς μὴ ἐκ τοῦ λογγοβαρδικοῦ καὶ γερμανικοῦ δικαίου καταγωγῆς της βλέπε διεξοδικῶς P. TORELLI, *Legioni di storia del diritto italiano. Diritto privato. La famiglia*, Milano 1947, σελ. 28 ἐπ., 30, 31 ἐπ.), ἡ οἰκογενειακὴ κοινοκτημοσύνη ἀποτελεῖ παλαιότατον ἑλληνικὸν θεσμόν ἐνισχυθέντα ἐκ τῆς ἐπαφῆς μὲ τὸν ἰταλικόν, παρατηρουμένου τοῦ νομικοῦ φαινομένου, ὅπερ περιγράφει ὁ P. KOSCHAKER, ἐνθ' ἄνωτ. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν οἰκογενειακὴν κοινοκτημοσύνην βλέπε καὶ 66. Ὡς πρὸς τὴν διάταξιν II, 5, τῆς «Ἐκλογῆς» τῶν Ἰσαύρων, βλέπε A. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΝ, *Σχέσεις γονέων καὶ τέκνων κατὰ τὸ βυζαντινὸν δίκαιον*, Ἀθῆναι 1946, σελ. 41, ἀπορρίπτοντα τὴν ἰσχὺν τῆς συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης ἐν τῷ δικαίῳ ταύτης, καὶ θεωροῦντα καὶ ταύτην ὡς μίαν τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ἑλληνικῆς προελεύσεως οἰκογενειακῆς κοινοκτημοσύνης, ὑφ' ὧν διέπονται ἅπασαι σχεδὸν αἱ συναφεῖς διατάξεις τῆς «Ἐκλογῆς» (αὐτόθι, σελ. 51).

Τὰ μισὰ (ἐλαιό)δενδρα, περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τῇ προγενεστέρᾳ διαθήκῃ 47 (στίχ. 21) καὶ τὰ ὅποια καταλείπει εἰς τὴν θυγατέρα του, εἶναι τὰ αὐτὰ τοῦ στίχου 21

τοῦ παρόντος, καὶ τὰ ὅποια ἤδη διευκρινίζει ὅτι ἀνήκουν κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς τὸν *κου-
νιάδον μου Κωνσταντάκην*. Δὲν κατορθώνω ὅμως, ἀτυχῶς, νὰ ἐξακριβώσω ποῖον ἦτο τὸ
ἐπώνυμον αὐτοῦ.

Καὶ εἰς τὸ παρὸν ἔγγραφον διαστέλλονται τῆς γενναριᾶς τὰ *ἐλαιόδενδρα* ὅπου
ἔχομεν μὲ τὸν *κουνιάδον μου* (στίχ. 21)· τὰ *ἐλαιόδενδρα* τοῦ *μουγγοῦ* (στίχ. 22)·
τὰ *ἐλαιόδενδρα* εἰς *φυρόγεα* (στίχ. 28)· τὴν ἀγορὰν ἀπὸ *γερμανοῦ* ὅλα τὰ *ἐλαιό-
δενδρα* (στίχ. 29)· ἀπὸ τὰ *ἐλαιόδενδρα* μὲ *χωράφι* εἰς *σταυροπόδι* (στίχ. 49),
ἀποδεικνυομένου καὶ πάλιν ὅτι ἐν Σίφνῳ ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἐπὶ δένδρων χωριστὴ κυ-
ριότης ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ ταῦτα ἦσαν πεφυτευμένα (βλέπε 9, 12, 26, 47).

Περὶ τοῦ σχολείου τῆς Σίφνου, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ὁ διαθέτης καταλείπει 250 γρό-
σια, καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ βλέπε Κ. ΓΚΙΩΝ, *Ἱστορία τῆς νήσου Σίφνου*, Σῦρος 1876,
σελ. ι' ἐπ. Τὸν αὐτὸν ἐπίσης βλέπε ἐν σελ. 53 ὡς πρὸς τὸ *σταυροπόδι* τοῦ στίχου 27,
ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀρτεμῶνος (καθὼς καὶ ἐν σελ. 140), ἐν τῇ σε-
λίδι 140 ὡς πρὸς τὴν *Καταβατὴν* τοῦ στίχου 28, ἣτις ἀπετέλει ἴδιον κοινὸν (σελ. 4 στ').

- 1 Ἰσον ἀπαράλλακτον τῆς διαθήκης τοῦ μακαρίτου ἀντωνίου υἱοῦ νικολάου
γριπάρη
- 2 1787 μαρτίου 26 ἐν σίφνῳ
- 3 » ἀνόητος, ἀλλότριος καὶ ἀποξενωμένος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τῶν χριστιανῶν
ἤθελε νομισθῇ μὲ δικαιοτάτον τρό-
- 4 πον, ὅστις ἂν ἤθελεν εἶναι ἐκεῖνος, ὅπου πεφωτισμένος, ἐσφραγισμένος καὶ νί-
ο-
θετημένος ὄντας διὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ
- 5 ἁγίου βαπτίσματος, καὶ δεδιδαγμένος ὑπάρχων παρὰ τῶν καθημερινῶν εὐαγ-
γελικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν παραιné-
- 6 σεων, δὲν συλλογίζεται πῶς ἡ πατρὶς του οὐρανός, ἡ δὲ γῆ παροιμία, ἀδιόρι-
στος ἡ ζωὴ του, καὶ ὁ θάνατος κλέπτῃς. ταῦ-
- 7 τα τοίνυν καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ ὑπογεγραμμένος ἐγὼ ὡς θνητὸς ἄν(θρωπ)ος, καὶ
λόγῳ θείῳ τετιμημένος κατὰ νοῦν θέμενος,
σώας
- 8 ἔχων τὰς κρίσεις, καὶ ἀνεπιθολότους τοῦ νοός μας τὰς φρένας, ἠθέλησα οἰ-
κειοθελεῖ καὶ ἀβιάστῳ τῇ προαιρέσει, νὰ διεν-
θετήσω
- 9 τὰ καὶ ἐμὲ πάντα, ὡς τὸ χριστιανικὸν ἀπαιτεῖ χρέος, ψυχικῶς ἅμα δηλαδὴ καὶ
σωματικῶς. διὸ δὴ ἐξομολογῇ-
- 10 θεὸς, καὶ πᾶσι συγχωρήσας ἐχθροῖς καὶ φίλοις, ξένοις καὶ συγγενέσιν, εἰ τί
ποτε εἰς ἐμὲ καθὼς ἄν(θρωπ)οι ἐπλημμέλη-
σαν, καὶ τὴν